

Васиљ Јововић

Богословија „Свети Петар Цетињски“, Цетиње - Црна Гора

e-mail: vasiljjovovic@yahoo.com

КУЛТ СВЕТОГ САВЕ У ЦРНОЈ ГОРИ У ПЕРИОДУ ПЕТРОВИЋА ЊЕГОША

Апстракт: На подручју Црне Горе у којој се током владавине династије Петровић – Његош стварала држава и која је у сукобу са Османским Царством проширивала своје границе, његован је и развијан култ првог српског архиепископа и просветитеља Светог Саве. Црна Гора је баштинила традиције српске средњовековне државе и на Немањинима и култу Светог Саве изграђивала своју државност. Култ Светог Саве био је дубоко укоријењен у српском народу, а нарочито на просторима старе Црне Горе и Цетињске митрополије, као и Боке Которске. Култ светитеља огледао се како у црквеном тако и у народном прослављању, кроз велики број црквава посвећених овом српском светитељу, крсним славама њему посвећеним, бројним топонимима, пјесмама, причама и предањима о Светом Сави.

Кључне ријечи: култ, династија, православна црква, просвјета, Свети Сава, Црна Гора, Петровићи - Његоши

„Свети Сава је богооката и најокатија личност у српском народу и тешко нама, ако наше очи не гледају његовим очима и себе и друге, све што постоји, сву васељену!“¹ (митрополит Амфилофије)

Појам култа сеже још у античко доба. У римском паганизму култ је јавно обожавање владара и предака. У ранохришћанском периоду под култом се најчешће подразумева поштовање успомене заслужних људи и то најчешће мученика за које је био резервисан термин „свети“. Култ се чинио остацима (моштима) људског тијела и предметима који су припадали лицима са култом, које су сматране заштитницима манастира, града, мјеста и др. Култ је био везан за личност, одређени дан и мјесто.²

Српска православна црква вршила је установљење култа и канонизацију Срба од почетка XIII вијека. У Српској православној цркви је хијерархијска лествица светих састављена према врсти њиховог подвига и врлинама њиховог живота. У свете се убрајају: светитељи, свети, свештеномученици, великомученици, преподобномученици, мученици, исповједници и преподобни.³ Светитељи су побожни српски епископи, митрополити, архиепископи и патријарси који су на земљи живјели по светим и божанским истинама по ријечима апостола Павла: „Живим не више ја, него живи у мени Христос; а што сад живим у тијелу, живим вјером Сина Божијега, који ме заволи и

1 Радовић 2009, 11.

2 Павловић 1965, 7.

3 Милеуснић 1989, 7-8.

предаде себе за мене“.⁴ Развојем култа јачали су сроднички односи, друштвене обавезе и обичаји. Преко владара из династије Немањића и црквених поглавара идеолошки су уједињавани сви припадници заједнице у чврсту вјерску и државну цјелину. У вјеровању народа је увјерење да их култ предака штити и да се они заједно боре са народом против непријатеља. Култови код Срба су пролазећи кроз разна друштвена уређења (феудално, турску епоху, капитализам) адаптирани и срасли су са схватањима која су одговарала друштвеним приликама њиховог доба.⁵ Такав је био случај и са култом Светог Саве.

Свети Сава је рођен 1175. године као Растко Немањић, био је трећи и најмлађи син српског великог жупана Стефана Немање (1113-1199). Замонашио се 1191. године у манастиру Хиландар и примио име Сава. Упокојио се 14. јануара 1236. године у Трнову у Бугарској. Био је светогорски монах, јеромонах и игуман манастира Студенице, први архиепископ аутокефалне Српске архиепископије, дипломата, законодавац књижевник и ходочасник. Свети Сава је једна од најзначајнијих личности српске историје. Српска православна црква га слави као светитеља, а његов култ се вјековима његује у српском народу.⁶

Црна Гора је под владавином династије Петровића (1696-1918) изграђивала државу и ширила своје границе. Од подловћенске Црне Горе проширила се на Брда, подручја старе Херцеговине са градовима Никшићем и Пљевљима, данашњи сјеверни дио Црне Горе са градовима Беране и Бијело Поље, на дјелове зетске равнице са градом Подгорицом, дјелове Приморја, са градовима Баром и Улцињем, на подручје Метохије. Крајеви Боке Которске и данашњег црногорског приморја припадали су, у периоду владавине Петровића Црном Гором, Млетачкој Републици и Аустријском царству, односно Аустро-Угарској. Такође дјелови старе Херцеговине, Старе Србије, Скадарска област и дјелови данашњег црногорског приморја припадали су Османском царству.

Култ Светог Саве, првог српског архиепископа и просветитеља, није био свуда једнако раширен. Почетком XX вијека географско простирање предања о Светом Сави било је највише у области његових манастира: Студенице и Милешева, у Херцеговини до Неретве, у Црној Гори и Боки Которској, у цијелој Босни сем травничког округа, у Срему, сјеверној Србији, у јужној Србији до Штипа и Кратова на истоку и Призрена на југу. Предања о Светом Сави има и у православним насељима сјеверне Далмације, Лике и Баније.⁷ Исходиште и жариште предања о Светом Сави било је на подручју Херцеговине и Црне Горе и оно се током вјекова ширило напореда са сеобама.⁸

Култ Светог Саве у Црној Гори има дубоку старину и историјски континуитет. У једном Молитвенику/Зборнику за путнике (налази се у Музеју града Подгорице под инвентарним бројем 224) из 1716. године, који је рађен по поруџбини попа Николе из села Грађана под 14. јануаром убиљен је, међу осам српских светитеља, црвеним словима Свети Сава први архиепископ српски.⁹ У писму Црмничана Паштровићима написаном између 1739. и 1742. године, између осталог, се каже: „...но се Богу молимо који ни је сазда и прво светитељу Сави србскому који ни је ут(в)рдио вјеру и закон ...“¹⁰ Владари светородне династије Петровића, који су себе сматрали настављачима

4 Нови завјет 2014, 412.

5 Павловић 1965, 7.

6 Милеуснић 1989, 40-53.

7 Ђоровић 1927а, 10.

8 Божић 1979, 389.

9 Јокић 2017, 133-134.

10 Миловић 1956, 126.

династије Немањића, његовали су култ Светога Саве. Владика Данило (1696-1735) записује да је купио књигу „Житије Светога Саве“ и називајући Светог Саву првим архиепископом и учитељем српским.¹¹ Митрополит Василије Петровић (1750-1766) написао је пјесму посвећену Светом Симеону Мироточивом, тј. Стефану Немањи, оцу Светога Саве. У тој пјесми се митрополит Василије обраћа светим српским краљевима да моле Христа Бога за помоћ у ослобођењу српског народа од Турака и обнављању српског царства.¹² У првом часопису у Црној Гори календару *Грлица*, који је покренут на иницијативу Петра II Петровића Његоша (1830-1851) године 1835. у првом дијелу је штампан црквени календар у коме се, између осталих, налази и име Светога Саве који се као архиепископ српски празнично прославља.¹³ Такође, и Петар II Петровић Његош, тежећи ка истим циљевима – слободи српског народа, велича славу Немањића и њихових задужбина, и у спјеву „Шћепан Мали“ кроз лик сердара Вукала, између осталог, каже:

„Весели се, праху Немањића,
Немањића и Гребљановића,
Јер ће ваше круне засијати,
Како јарко сунце на истоку,
Знамена се ваша развијати
Над велике ваше развалине ...
Сад пропојте Високи Дечани
И лијепа лавро Студенице,
Свети спомен из вјечне читуље
За слободу нашим јунацима.“¹⁴

Краљ Никола I Петровић (1860-1918), цијенећи личност и дјело Светога Сава и увиђајући његов значај у српском народу, написао је уочи Празника Светога Саве 1912. године „Пјесму Светом Сави“ (поему од двјеста стихова).¹⁵ Краљ Никола пјева:

„Српска црква би плакала
Да се Растко не појави;
Српској књизи и просвјети
Као темељац он постави,
И завјешта у аманет
Да се Срби слогом вежу,
Да туђину рад неслоге
И трвења не подлежу.“¹⁶

У пјесми се посебно велича Савина просветитељска мисија, али осим просветитељске, ова пјесма изражава и политичке идеје краља Николе. У пјесми краљ Никола приказује Стефана Немању као свог предходника, а Црну Гору као државу коју је Стефан Немања засновао. Краљ Никола је приказао Стефана Немању и Светог Саву

11 Алексић 2010, 368.

12 Петровић 1962, 15-16.

13 Јокић 2017, 151.

14 Петровић 1974, 15-16.

15 Петровић 2009б, 227-234.

16 Петровић 2009б, 232.

као утемељиваче Црне Горе на чијем државничком и духовном подвигу и подухвату почива Црна Гора - „Српска Спарта“.¹⁷ За краља Николу суштина светосавске мисли састојала се у истрајном раду на духовном препороду и изградњи националног јединства српског народа. Краљ Никола је иначе сматрао да је држава Црна Гора своје постојање и трајање утемељила на средњовјековној немањинској традицији.¹⁸ Свети Сава је краљу Николи инспирација и у историјско-политичком спјеву „Пјесник и вила“ гдје на више мјеста говори о њему:

„Међу њима Свети Сава,
Ка свијећа Божја сјаје:
Примјер добри породици
И народу своме даје“.¹⁹

Приликом примања ордена Светог Саве, од стране србијанског владара краља Александра Обреновића 1896. године, књаз Никола је бесједио: „Светитељу Саво, који си измирио завађену браћу, одакле је потекла сва срећа и ондашња величина српског народа, ти бди над слогом између мене и мога брата краља Александра.“²⁰

Такође, и на простору Боке Которскекулт Светог Саве почео се јаче развијати у XVIII и XIX вијеку и манифестовао се на тај начин што су православни становници Боке посвећивали цркве које су зидали Светом Сави, празновали 14. јануар служећи службе у црквама и налажући бадњаке уочи Светог Саве.²¹

Велики број цркава на простору Црне Горе и крајевима који су били у њеном окружењу посвећен је Светом Сави.

На територији данашње Црне Горе 14 цркава је посвећено Светом Сави, а двије од њих се налазе на територији Катунске нахије, на Његушима и у Њеклићима.²² Црква Светог Саве у Ераковићима на Његушима подигнута је 1886. године. На гробљу око цркве сахрањено је више значајних личности из породице Петровић Његош.²³ Црква Светог Саве у селу Крајњи До (Подбуковица) у Њеклићима подигнута је на темељима неког старог храма, а обновљен је 1892. године трудом и доброчинством војводе Ђура Матановића, црногорског сенатора и дипломате.²⁴

Средином XIX вијека у селу Фрутак (Даниловград) подигнута је црква првом српском архиепископу и просветитељу Светом Сави у близини некадашње цркве Светог Теодора.²⁵

17 Алексић 2010, 371.

18 Вукић 2010, 314-315.

19 Петровић 1989, 333.

20 Петровић 2009а, 26.

21 Липовац 1936, 163, 1-2; 164, 1-2; 165, 1.

22 Перовић 2012, 101.

23 Сахрањени су, између осталих, Божо Петровић Његош, дугогодишњи председник владе Књажевине Црне Горе, синови му Владимир, секретар краља Александра Карађорђевића и Андрија, познати адвокат. Храм је обновљен 2009. године трудом Митрополије Црногорско-приморске, прилозима становника села Ераковића као и других доброчинитеља, в. Маркуш 2010, 473.

24 Храм је у новије вријеме обновљен 2000. године трудом и доброчинством сељана, в. Маркуш 2010, 481.

25 Године 1998. Митрополит Црногорско-приморски Амфилохије (Радовић) освештао је реновирану и рестаурисану цркву Светог Саве, в. Маркуш 2010, 553.

На подручју Пиве саборна црква у Осојном Ораху, у пивској Жупи, посвећена је Светом Сави. Она је један од најстаријих храмова у Пиви и сматра се да је зидана 200 година прије изградње Пивског манастира.²⁶ Црква је половином XIX вијека покривена трудом и заузимањем племеника, а крајем XIX вијека митрополит Црногорски г. Митрофан Бан обећао је за обнову цркве 200 фиорина.²⁷

У Дробњаку у селу Дужима налази се црква посвећена Светом Сави обновљена 1904. године.²⁸

На подручју Бањана налазе се неколике цркве посвећене Светоме Сави: у Почивалима (Велимље)и на Кленку.²⁹ Најстарија црква на подручју Бањана је у засеоку Почивала, у близини Велимља (крај XVI и почетак XVII вијека). Мала је и без кубета. Била је сва у земљи па су је 1908. године породице Матовићи и Крушићи обновили. Храм Светог Саве у мјесту Кленак подигнут је 1884. године.³⁰ У Опутним Рудинама у атару села Мируше у засеоку Рогачевићи налази се црква посвећена Светом Сави, вјероватно из XIX вијека.³¹

И на подручју Боке Которске настанак и освећење неких цркава везује се за Светог Саву. По предању цркву Св. Саве у селу Савини сазидао је Свети Сава, а и село у којем се налази црква је по њему добило име Савина. Такође, по предању Свети Сава је осветио цркве: Св. Николе у селу Радованићу у Луштици и цркву Св. Срђа и Вакха на Подима у Херцег Новом.³² На подручју Боке Которске почетком XX вијека било је седам цркава посвећених првом српском архиепископу: у селу Главатима у Грбљу, саборна црква кнежине Бојковића, поново сазидаана 1874. године, у којој се налази антиминс који је израдио зограф Христофор Жефаровић; црква у селу Клинцима у Луштици, сазидаана 1800. године; црква у Доњем Морињу, зидана од 1861. до 1875. године; црква у селу Савини, из XV вијека; црква у селу Ђенашима (XVII вијек), близу манастира Прасквице, у Паштровићима; црква селу Крсцу код Режевића у Паштровићима и црква у селу Буљарици близу манастира Градишта у Паштровићима.³³ У склопу манастира Градиште једна од три цркве је посвећена Светом Сави, она је подигнута 1863. године на рушевинама старије истоимене цркве која се помиње 1500. године.³⁴ Након формирања епархије за Боку Которску и Дубровник 1871. године Свети Сава је проглашен за њеног покровитеља.³⁵

На простору Боке Которске и у Пљеваљском крају чувају се бројне реликвије везане за култ Светог Саве. У манастиру Бањи у Рисну у Боки Которској по предању се чувају епитрахил и нарукнице, за које народно предање каже да су Светог Саве.³⁶ У манастиру Савини, у олтару велике цркве чува се као велика светиња крст Светог Саве, израђен од кристалног стакла, опточен позлаћеним сребром и украшен са четири рубина.³⁷ Такође, у манастиру Св. Тројице код Пљеваља чува се штап Светог Саве,³⁸ а

26 Лековић 2012, 427.

27 Вукић 2003, 325.

28 Лековић 2010, 332.

29 Бојовић 2011, 29.

30 Лековић 2012, 8-9; Маркуш 2010, 807,

31 Спасојевић 2003, 217.

32 Липовац 1936, 163, 1.

33 Липовац 1936, 163, 2.

34 Маркуш 2010, 175.

35 Липовац 1936, 165, 1.

36 Липовац 1936, 163, 1.

37 Липовац 1936, 163, 2.

38 Петковић 2008, 41-42.

по народном предању у манастиру се налази лијева рука Светог Саве и дрвени ђивот крај иконостаса у коме су наводно неко вријеме почивале мошти светитеља.³⁹ По предању десна рука светитељева неким чудом је спасена из ватре и до 1912. године се чувала у муслиманској фамилији Ченгића у Потпећу код Пљеваља, а светитељев ђивот прије него је доспио у манастир Свете Тројице једно вријеме био је у посједу породице Капицића из села Хисарџика.⁴⁰

Једно од обиљежја култа је и слављење Крсног имена - славе. У Дробњацима Дужани и Пошћењани славе Светог Саву. Око Светог Саве окупљају се братства која потичу од старих Косовчића.⁴¹ Од исељених Дробњака у Ваљевској Тамнави у Паљусима Абазовићи и Радуловићи који су поријеклом из Дробњака славе Светог Саву, као и Абазовићи на Гласинцу код Сарајева.⁴² У Голији Светог Саву славе Давидовићи, који су Косовчићи.⁴³ Светог Саву славе и Булајићи на Грахову.⁴⁴ Већина братстава у Бањанима славе Светог Саву као своју приславу, с тим што се прислуга празнује једнако као и главна крсна слава Свети Јован Крститељ.⁴⁵ Почетком XX вијека само је једна породица у Боки Которској славилa као Крсно име – славу Светог Саву. Ријеч је о породици Чукић у селу Савини у Херцег Новом, која се 1903. године доселила у Боку из Доње Ражанице у Старој Србији.⁴⁶ У неким мјестима Црне Горе на Приморју, Његушима, Очинићима, недељу дана уочи Савиндана (14/27. јануар) се постило.⁴⁷

Када је у српском народу, од друге половине XVIII вијека, почело да се јавља интересовање за историјску науку и да се осјећа реакција против представника грчког фанариотског црквеног система почела је, с тим у вези, и обнова култа Светог Саве. У Земуну су 1812. године узели Светог Саву као школског патрона. Кнез Милош Обреновић увео је у Србији 1823. године обавезно светковање Светог Саве, а законом од 13. јануара 1841. године уведен је у цијелој Србији дан Светог Саве као обавезна школска слава. Током прве половине XIX вијека светосавска прослава је уведена у сва већа мјеста по Војводини, а војвођански учитељи пренијели су је међу остали српски народ.⁴⁸

На Цетињу је прослава Светог Саве као школске славе одржана први пут 14. јануара 1856. године на иницијативу књаза Данила Петровића (1852-1860). Слављење је отпочело у просторијама Цетињског манастира, гдје се сада налази цетињска конзисторија, прва и друга соба. Света служба вршила се у цркви са више свештеника и ђаконом, који су потом одлазили у школску салу, а за то вријеме славилa се процесија са звоњењем звона пјевајући тропар Светог Саве. Школска сала била је декорисана

39 Косановић 1871, 177-178.

40 Зиројевић 1994, 3.

41 Косовчићи: Абазовићи, Алексићи, Башовићи, Батизићи, Војиновићи, Радуловићи, Кочовићи, Дуковићи, Головићи, Ковијанићи, Пушеље, Сандићи, Симуновићи, Грбовићи, Вуковићи, Ћоровићи, Одовићи, Перишићи и Кандићи из села Пошћења, и Мемедовићи, Пејовићи, Ћеранићи, Вилотијевићи, Павићевићи, Мандићи, Машићи, Маловићи, Барци и Барани из шавничког села Дужи, в. Лековић 2012, 12.

42 Лековић 2010, 332.

43 Лековић 2012, 12.

44 Лековић 2012, 13.

45 Свети Сава је прислава братствима: Кленчани, Баћовићи, Лучићи, Орбовићи, Томашевићи, Глиговићи, Ћурковићи, Антоновићи, Зечевићи, Марковићи, Јововићи, Матовићи и Крушићи, в. Лековић 2012, 12.

46 Липовац 1936, 164, 2.

47 Бојовић 2011, 38.

48 Ћоровић 1934, 120.

сликама књаза Данила и књагиње Даринке. У школској сали било је узвишено постоље за господара и књагињу, а на другом столу наспрам иконе Светог Саве свештенство је обављало освећење водике. Најбољи ђак држао је говор, а потом су ђаци пјевали светосавски химну „Ускликнимо с љубављу“. Послије овога пјевања књаз Данило је наградио два најбоља ђака: Михаила Поповића и Филипа Радичевића.⁴⁹ У свим основним школама широм Књажевине/Краљевине Црне Горе свечано је прослављан дан Светог Саве, не само као црквени већ и као народни празник.⁵⁰ У вријеме владавине књаза/краља Николе, он и његова породица били су главни гости на светосавским прославама у цетињској основној школи. Осим владарске породице свечаностима су присуствовали митрополит, као и српски и руски опуномоћени министри на Цетињу. На вече Светог Саве приређивали су учитељи са ђацима концерт у Зетском дому.⁵¹ Црногорски владар Никола Петровић био је централна личност у промовисању и развијању култа Светог Саве у Црној Гори, а посебно на Цетињу. Након литургије у цркви, литије и водоосвећења у школи и одржане бесједе (обично је држао учитељ) био је пригодан програм.⁵² Ученици су активно учествовали у прослави, тако је у школи на Бати, у Цуцама, ученик Крсто Поповић говорио житије Светог Саве.⁵³ На Савиндан су одржавани и родитељски састанци.⁵⁴ Школама су поклањане и иконе са ликом Светог Саве, које је највише поклањао господар Црне Горе Никола Петровић.⁵⁵ Једну такву икону Светог Саве, у вриједности 100 форинти, поклонио је књаз Никола основној школи у манастиру Морача, икону је освештао игуман Михаило Дожић.⁵⁶ Икону „Свети Сава благосиља Српчад“, великог формата са позлаћеним оквиром, поклонио је игуман манастира Косијерева Господин Герасим Вујовић основној школи у Петровићима (Доњи Бањани) 14. јануара 1901. године.⁵⁷ На светосавским академијама осим пригодних црквених пјесама посвећених светитељу, црногорске химне и пјесама Николе Петровића рецитовани су и стихови Петра I Петровића Његоша из „Горског Вијенца“ и „Шћепана Малог“.⁵⁸

Школе и учитељи су имали значајно учешће у формирању и његовању култа Светог Саве у Црној Гори. Иначе, култ Светог Саве и уопште династије Немањића, као и култ Косова, систематски су његовани и подстицани од стране владајуће династије Петровића, посебно за вријеме књаза/краља Николе јер су јачали култ владара и владарске династије, који су се сматрали као оличење поменутих култова и настављачи њихове традиције. Тако на примјер, учитељ Саво Вулетић држећи светосавску бесједу у цетињској школи 1900. године истиче: „са овог мјеста пошљимо усрдну молитву Св.

49 Веселиновић 1908, 64-65; Вукић 2010, 310-311.

50 Вукић 2003.

51 Поповић 1934, 159; Вукић 2003, 587; Вукић 2010, 311.

52 По Уставу Православних Конзисторија у Књажевини Црној Гори једна од обавеза парохијског свештеника била је да о Светом Сави освети водичу у свим школама своје парохије, в. Јокић 2017, 161.

53 Вукић 2003, 175.

54 Вукић 2003, 188, 212, 230, 237, 244, 270, 276, 284, 293, 321, 322, 326, 333, 340, 356, 367, 381, 390, 401, 425, 430, 444, 453, 461, 470, 480, 482, 494, 503, 510, 516, 520, 530, 556, 566, 571, 585, 589, 609, 614, 624, 658, 671, 681, 690, 722, 736.

55 Вукић 2003, 272, 283, 295, 305, 311, 312, 356.

56 Вукић 2003, 356.

57 Вукић 2003, 485.

58 Вукић 2003, 620, 621, 677, 706, 710.

Сави, да заштити нашу школу и њеног највећег земног Заштитника – нашег Узвишеног Господара! Да живи наш Витешки Владар Никола III!“⁵⁹

Колико је култ Светог Саве био укоријењен међу српским народом у Црној Гори указује светосавска бесједа учитеља Ј. Поповића у Величкој школи 1899. године: „коме имамо да захвалимо за све то: што васкрснуше двије слободне државе, и што се име српско не изгуби за вријеме пет-сто-љетњег робовања? – Једино, дакле, Светом Сави: „Светој вјери буди хвала, вјера нас је одржала, а ту вјеру, свече мио, ти си чврсто утврдио“; зато, драга браћо, узвикнемо: Слава Немањићу Сави, српском просвјетитељу!“⁶⁰

Формирана су и Друштва Светог Саве. Једно такво је постојало при основној школи у Андријевици које је новчаним поклонима помагало сиромашним ученицима.⁶¹

На Цетињу је 1869. године отворена Богословија.⁶² За првог ректора цетињске богословије књаз Никола Петровић је поставио Милана Костића, који је био родом из Бачке. Празник Светог Саве прослављан је сваке године у Богословији. У оквиру богословије једна соба је била посвећена за домаћу богословску цркву, у славу првог српског просветитеља Светог Саве. У њој се редовно служило преко цијеле године сваки дан, као и у празнике.⁶³ Године 1872. Богословија је добила на дар слику Светог Саве, рад сликара Александра Мародића, које данас нема у Цетињској Митрополији и за коју се незна њена даља судбина.⁶⁴

Светосавска химна „Ускликнимо с љубављу“ отпјевана први пут званично 1856. године на Цетињу је прва химна која се пјевала у Црној Гори, четрнаест година прије него што је уведена државна химна Књажевине Црне Горе.⁶⁵

У недељном листу *Црногорац* (1871-1872) и *Гласу Црногорца* (1873-1916), службеном гласилу црногорске владе, као и у мјесечнику *Просвјета* (1889-1901), листу за цркву и школу, редовно су објављивани исцрпни извјештаји о прослави Светог Саве на Цетињу и Црној Гори. У једном тексту програмског карактера се каже: „док буде Србина, славиће се, јединствени примјер, који је дао својим потомцима. Свети Сава је оличени примјер величине ума, дубине схватања државних и народних потреба, самоодрицања и самопрегорења, пожрвовања за општу ствар, презирања личних расположења и навика кад је у питању општи интерес, запостављања сјаја, богатства, бљеска, пачак и краљевске круне у тренутку, кад је интерес народни и државни тражио да се тако уради.“⁶⁶

И у крајевима који су гравитирали Црној Гори а били су под аустријском или турском (османском) влашћу се празновао Свети Сава. У Боки Которској под

59 Вулетић 1900, I, 44.

60 Поповић 1899, IV, 182.

61 Светосавска прослава 1899, 111.

62 Привремену Богословију отворио је 1863. године архимандрит Нићифор Дучић, в. Кондић 2005, 42-49.

63 Костић 1876, 188.

64 Вукић 2010, 312; Слика представља Светог Саву, првог српског просветитеља како благосиља народ црногорски. На слици је много дјеце која чекају светитељев благослов. С једне стране, стоји међу народом високопреосвећени митрополит Иларион, уредник *Црногорца* и учитељ цетињски, а са друге стране, Његова Светлост књаз Никола са кнегињом Миленом, и са осталим Црногорцима. На средини доље стоје: глобус, руске рачуналке и друге књиге које приносе дјеца светитељу на благослов, међу њима је и буквар, в. Костић 1876, 188. Слика је израђена прије 1872. године, в. Кондић 2005, 94 ф. 241.

65 Маркуш 2007, 82.

66 Живковић 1906, 2, 1.

аустријском влашћу у српским народним школама славио се Свети Сава.⁶⁷ У текстовима објављеним у тадашњој бокешкој штампи истицана је улога Светог Саве као „утемељивача православља у Српству“.⁶⁸

У Скадру који је био под турском влашћу 1828. године се отвара прва српска основна школа. Након доласка Николе Мусулина за учитеља (Србин из Гомирја у Хрватској) 1848. године у школи су се почеле организовати и светосавске прославе. Током рада школа је била директно под пажњом и помоћи скадарске црквене општине и многобројних Срба, а почетком XX вијека један дио средстава добијан је од Министарства просвјете на Цетињу и књаза Николе Петровића. У прилог чињеници колико је светосавско наслијеђе чувано у Скадру говори податак да је након раздвајања двије посебне школе за мушку и женску дјецу, мушка школа наставила да се зове именом Светог Саве.⁶⁹ Богословија у Призрену већ од 1871. године редовно слави дан Светог Саве и поред турског и албанског терора.⁷⁰

У црногорској штампи писано је о Светом Сави као утемељивачу самосталне Српске Цркве и њеном организатору, његовој улози у стварању Зетске епископије, подизању цркава и оснивању манастира у средњовјековној Зети.⁷¹ Пише се о Светом Сави као књижевнику и српском просветитељу.⁷² У једном тексту се наводи да Срби имају доста светаца, али ипак у народном срцу не може се ниједан ни близу упоредити са првим српским учитељем Светим Савом, као и да су наши пјесници најрадије пјевали о овом великом светитељу, а нарочито о спаљивању његова тијела на Врачару.⁷³

Култ Светог Саве промовисан је и у систему основног и средњег образовања у Црној Гори у оквиру афирмације идеје српског националног интегрализма. Поготово за вријеме Николе Петровића у оквиру просвјетног система се развијало и изграђивало српско национално осјећање код ученика.

У наставним плановима и програмима за основне школе Књажевине/Краљевине Црне Горе увјек је обрађивана историја Црне Горе као српске државе и Црногораца као дијела српског народа. По наставним плановима за основне школе из 1878, 1888. и 1895. године о Немањићима и Светом Сави се учило у четвртном разреду, по наставном плану из 1907. године у трећем разреду.⁷⁴ Период владавине Немањића и Свети Сава предавани су и у гимназији, Богословији и Богословско – учитељској школи, као и у Дјевојачком институту.⁷⁵

Школске уџбенике у Црној Гори крајем XIX и почетком XX вијека писали су углавном домаћи црногорски просвјетни кадрови. У читанци за први разред основних школа објављене су прича и пјесма о Светом Сави,⁷⁶ а у читанци за други разред основних школа објављена је пјесма о Светом Сави.⁷⁷ У читанци за четврти разред основних школа, исцрпно је писано у посебном поглављу о животу и раду Светога Саве, које се завршава поруком ученицима: „Зато, Србине брате не пропуштај никад прилику, а да не споменеш и прославиш славног и великог добротвора свог Светог Саву, који је

67 Липовац 1936, 164, 2.

68 Миковић 1909, 31.

69 Вујовић 2012, 23-24.

70 Црњански 1988, 155.

71 Т. 1894, 32, 2; Стратимировић 1897, 37.

72 Љепава 1896, VIII, 424.

73 *Свети Сава у пјесмама* 1895, 2, 134.

74 Делетић 1995, 61-67.

75 Делетић 1995, 68-85.

76 Поповић 1899, 5-6.

77 Поповић 1897, 6.

свој живот посветио за срећу, благостање и душевни напредак свом народу. Нек је слава од цијелог српства Светитељу Сави.⁷⁸ У истом поглављу публикован је и текст пјесме „Немањићу Светитељу Сави“.⁷⁹ У историји српског народа за основне школе (које је имало два издања 1868. и 1887) у оквиру цјелине „Срби под владом Немањића“ једно поглавље је посвећено Светом Сави у којем је укратко изнијет његов живот.⁸⁰ Такође, у „Историји српског народа“ за трећи и четврти разред основне школе из 1898. године, аутора Мила Ковачевића и Лазара Перовића, у оквиру првог дијела уџбеника гдје су обрађени увод у историју и српска историја посебно поглавље је посвећено Светом Сави.⁸¹ У „Православном катихизису“ за трећи разред основних школа поглавље „Школска слава“ посвећено је прослављању Светога Саве.⁸² У погледу корелације наставе интересантни су и садржаји из српског језика. У другом разреду, по програму за гимназију из 1907. године, гдје се раде историјске приповјетке и пјесме из доба Немањића, средиште се ставља на Немању и Светог Саву.⁸³

Велики број топонима на простору Црне Горе чува помен на Светога Саву: Савина вода, Савина столица и Савин кук (2312 m) на Дурмитору, Савин бор и Савино поље (сада Бистрица) у околини Бијелог Поља, Савини крши у околини села Мајсторовина у бјелопољском крају, Савин лакат у широј околини Пљеваља, Стијена Светог Саве код манастира Св. Тројице у Пљевљима. Савини извори (од 1873. године Али – пашини извори) у Плаву, Савина вода код села Доља у околини Плава, Савино почивало више Плава, Савина вода у Грађанима у околини Цетиња, Савин вир код Колашина, Савин поток у Подгорици, Савина главица у Доњем Грбљу код Будве, Савина вода код села Јављен у Голији и др., као и Расткова бара и Расткова ливада по свјетовном имену Светог Саве. Ови локалитети се често помињу у литератури.⁸⁴ Недалеко од манастира Бање код Пераста налази се извор и у стијени над њим отисак руке Светог Саве. На путу између Грахова и Кривошија налази се отисак стопе Светог Саве. Постапак именаД врсна у Кривошијама приписује се такође Светом Сави, као и настанак плићака између Будве и острва Св. Никола.⁸⁵

Постоји велики број пјесама, прича и предања посвећених првом српском просветитељу. Игуман Дионисије Миковић чуо је у Паштровићима и забиљежио од своје мајке Стане народну пјесму „Свети Сава и чобанин“.⁸⁶ Интересантан је коментар Дионисија Миковића уз објављену пјесму у *Босанској вили* у коме каже: „У Боци-Которској нема села, а ваљда ни куће у којој се не прича о разним чудесима св. Саве. Ја сам сабрао лијеп број прича и пјесама. Предлог вриједног брата Србина римокатоличке вјере, ученог књижевника г. Вида Вулетића Вукасовића, у погледу сабирања све што се о св. Сави, највишем српском апостолу, прича и пјева, радо усвајам, јер заиста, Српство се не би могло одужити светитељу љепшим и трајнијим спомеником. И двери „Српског Магазина“, док је под мојим уредништвом, биће свагда радо отворене овом дивном народном благу. Српско-правосл. манастир. Бања. Рисан, о Ђурђеву дне, 1897.“⁸⁷

78 Поповић 1909, 214.

79 Поповић 1909, 214.

80 Кратка историја 1887, 17-18.

81 Делетић 1995, 128.

82 Поповић - Мартиновић 1906, 27-28.

83 Делетић 1995, 217.

84 Вукић 2010, 308-309; Божић 1979, 394; Читанка о Светом Сави 1935, 109; Димитријевић 1926, 68, 117, 118, 121; Петровић 1932, 174-176.

85 Шеровић 1935, 1-3, 9.

86 *Свети Сава и чобанин* 1897, 14-15, 221-222.

87 *Свети Сава и чобанин* 1897, 14-15, 222.

У часопису *Просвјета* објавио је 15. децембра 1890. године М. Поповић пјесму „Молитва Св. Сави“, у којој су изражене политичке и националне идеје црногорногорских Срба изражене кроз тежњу да се српство ослободи и уједини, тј. да се воспостави јединствена српска држава.⁸⁸

На подручју Боке Которске забиљежен је велики број прича о Светом Сави: „Свети Сава у Солилима“, „Свети Сава у Кривишијама“, „Свети Сава у Боки и Зети“, „Свети Сава под Будвом“.⁸⁹

По предању Свети Сава је на своме путу за Свету земљу био у Бигову у Грбљу.⁹⁰

Забиљежено је да се у здравици на Светог Саву домаћину жели свако добро, „понајвише мушке главе да се њима дичи и кити као Свети Сава ледом и снијегом“.⁹¹

Према једној причи Свети Сава је казнио негостољубиве и лажљиве домаћине. Наиме, на мјесто данашњег Црног језера под Дурмитором налазила се равница са једним манастиром. Када је Свети Сава пролазио тим крајем, калуђери и становници околине одбили су да га прате на врх Дурмитора, чак су му подметнули закланог кокота у бисаге и оптужили га за крађу, пустили су га тек кад им платио кокота. Свети Сава је на Дурмитору прекрстио штапом једно мјесто, прозван „Савина вода“, с кога је потекла вода, а онда се помолио Богу да настане језеро, и то се догодило док су сви спавали.⁹² Народ вјерује у чудотворну моћ „Савине воде“ и употребљава је као лијек од очних болести.⁹³

По предању Свети Сава је дао назив мјесту Златици код Подгорице по пољима пшенице.⁹⁴ У Пјешивцима народно предање приповједа да је на једном мјесту било село које је проклео Свети Сава те је пропало.⁹⁵ Континуитет светосавског култа огледа се у причи како је Свети Сава благословио мајку Светог Василија Острошког (1610-1671), рекавши јој након што му је дала воду: „Од тебе изашло чисто и пречисто тијело на овај свијет“.⁹⁶ Као што каже историчар Иван Божић: „Тако је светосавље током векова постајало богата ризница народног искуства и на свој начин схваћених хришћанских поука, без обзира на њихово порекло из Светог писма или текстова доста рано састављених житија.“⁹⁷

Велики број пјесама, прича и предања о Светом Сави указују на дубоку историјску и културолошку утемељеност култа Светог Саве на просторима Црне Горе и крајевима који су јој гравитирали.

Закључак

Култ Светог Саве је у Црној Гори у периоду владавине Петровића - Његоша имао дубоку старину и историјски континуитет. Он је био дубоко инкорпориран у национални и духовни живот становника Црне Горе и крајева у њеном окружењу. То се огледало у великом броју цркава за које се узима име Светог Саве, крсним славама чији

88 Бојовић 2008, 182-183.

89 Липовац 1936, 163, 1.

90 Липовац 1936, 163, 1.

91 Ровински 1901, 225.

92 Шаулић 1935, 23-26; Ћоровић 1927, 73; Ћоровић 1934, 124; Гиљфердинг 1972, 290.

93 Лековић 2010, 325.

94 Радовић 2009, 46.

95 Вукић 2003, 401.

96 *Педесет легенди о Светом Сави* 1995, 12.

97 Божић 1979, 395.

је патрон први српски архиепископ и просветитељ, слављењу Светог Саве као школског заштитника, његовом увођењу у школске програме и уџбенике, великом броју топонима који се везују за његово име, великом броју народних пјесама, прича и предања посвећених Светом Сави, као и многобројним текстовима о Светом Сави у тадашњој црногорској штампи.

Култ Немањића и Светог Саве је дубоко надахњивао и усмјеравао владаре светородне династије Петровића у њиховој државотворној и националној мисији. Подсјећање на подвиг и значај Светог Саве зрачило је снажном вјером да ће осванути бољи дани и да ће српство коначно бити ослобођено и уједињено, а тиме и Српска Православна Црква, чије је темеље поставио управо Свети Сава. Култ Светог Саве и светосавско предање је помогло очувању српског националног идентитета и православног духа на простору данашње Црне Горе.

„У историји скоро нема примера сличном мистичном веровању и оданости једног народа, кроз столећа, тако узвишеној сени своје мучне прошлости. ... Савина легенда и Савино дело, међутим, остаће највеличанственије и најузвишеније што нам се рађало, кроз таму векова, на горком тлу Балкана, да нас својим зрацима из прошлости увек обасјава.“⁹⁸ (Милош Црњански)

Литература

Алексић, Будимир (2010): *Свети Сава у пјесмама српских књижевника из Црне Горе*. у: Древнохришћанској светосавско наслеђе у Црној Гори. Цетиње: Митрополија Црногорско-приморска, Београд: Институт за теолошка истраживања ПБФ, 368-376.

Божић, Иван (1979): *Свети Сава у предању*. у: *Сава Немањић – Свети Сава, историја и предање*. Београд: Српска академија наука и уметности, 389-395.

Бојовић, Злата (2008): *Свети Сава у народним и уметничким песмама*. Београд: Друштво „Свети Сава“.

Бојовић, Јован Р. (2011): Мисао Светога Саве у Црној Гори. у: *Светосавски зборник 1, Годишњак за светосавску културу у Црној Гори*. Цетиње: Митрополија Црногорско приморска; Никшић: Епархија будимљанско-никшићка; Подгорица: Матица српска – Друштво чланова у Црној Гори, 27-46.

Веселиновић, Милојко Б. (1908): Свети Сава школски патрон у Срба. *Братство*. Београд, XII-XIII, 21-134.

Вујовић, Александар (2012): Прослава Светог Саве у Скадру. у: *Светосавски зборник 2, Годишњак за светосавску културу у Црној Гори*. Цетиње: Митрополија Црногорско приморска; Никшић: Епархија будимљанско-никшићка; Подгорица: Матица српска – Друштво чланова у Црној Гори, 23-26.

Вукић, Предраг / приређивач (2003): *Љетописи основних школа у Књажевини Црној Гор (1885-1908) – зборник докумената*. Цетиње: Државни архив Црне Горе.

Вукић, Предраг (2010): *Прослава Светог Саве на Цетињу - у раздобљу од 1856. до 1916. године*. у: Древнохришћанској светосавско наслеђе у Црној Гори. Цетиње: Митрополија Црногорско-приморска, Београд: Институт за теолошка истраживања ПБФ, 308-323.

⁹⁸ Црњански 1988, 155.

Вулетић, Саво П. (1900): О важности васпитне школе и њених трудбеника. *Просвјета, лист за цркву и школу*. Цетиње: Министарство просвјете и црквених послова, I, 37-44.

Гиљфердинг, Александар Ф. (1972): *Путовање по Херцеговини, Босни и Старој Србији*. Сарајево: Веселин Маслеша.

Делетић, Здравко (1995): *Настава историје у Црној Гори од 1834. до 1918. године*. Подгорица: Историјски институт Црне Горе, Беране: ЈП Информативни центар Беране.

Живковић, М. (1906): Свети Сава, српска слава. *Глас Црногорца*. Цетиње, 2, 1.

Зиројевић, Олга (1994), Свети Сава и муслимани. *Књижевна реч*. Београд: 433, 3.

Јокић, Слободан (2018): *Црквени живот у Црној Гори у 18. и 19. вијеку*. Подгорица: Издавачки центар Матице српске – Друштва чланова у Црној Гори; Цетиње: Светигора; Беране: Свевиђе.

Кондић, Павле (2005): *Цетињска богословија и њено духовно-просветно зрачење 1863-1945*. Цетиње: Богословија Светог Петра Цетињског.

Косановић, Сава (1871): Српске старине у Босни. Неколике биљешке (натписи). *Гласник Српског Ученог Друштва*. Београд, 29, 158-188.

Костић, Милан (1876): *Школе у Црној Гори од најстаријих времена до данашњега доба*. Панчево: у комисији Књижаре Браће Јовановића.

(1887): *Кратка историја српског народа за основне школе у Црној Гори*. Цетиње: Књажевска црногорска државна штампарија.

Лековић Жарко (2010): *Светосавска традиција у Дробњаку*. у: Древнохришћанској светосавској наслеђе у Црној Гори. Цетиње: Митрополија Црногорско-приморска; Београд: Институт за теолошка истраживања ПБФ, 324-335.

Лековић, Жарко (2012): Светосавска традиција у Херцеговини. *Голија*. Никшић, 16, Јовандан, 6-13.

Липовац, Јован (1936): Култсв. Саве у БокиКоторској. *ГласБоке*. Котор, 163, 1-2; 164, 1-2; 165, 1.

Љепава, Јово (1896): *Лекцијеизисторијесрпскекњижевностизасвојеученике и ученице*. *Просвјета, лист за цркву и школу*. Цетиње: Министарство просвјете и црквених послова, VIII, 416-430; IX, 475-494.

Маркуш, Јован (2007): *Грбови, заставе и химне у историји Црне Горе*. Цетиње: Светигора.

Маркуш, Јован (2010): *Обнова и градња манастира и храмова у Црној Гори. Љетопис обнове, санације, реконструкције и изградње у Митрополији Црногорско-приморској 1990-2010*. Цетиње: Митрополија Црногорско-приморска; Никшић: Епархија Будимљанско-никшићка.

Миковић, Дионисије (1909): О српским свецима. *Бока, календарза 1909. годину*. Котор, 29-33.

Милеуснић, Слободан (1989): *Свети Срби*. Крагујевац: Каленић.

Миловић, Јевто (1956): *Зборник докумената из историје Црне Горе (1685-1782)*. Цетиње: Историјски институт НР Црне Горе.

(2014): *Посланица Светог апостола Павла Галатима*, у: *Свето писмо. Нови зајет Господа нашег Исуса Христа*. Београд: Свети архијерејски синод Српске православне цркве.

Павловић, Леонтије (1965): *Култови лица код Срба и Македонаца (Историјско-географска расправа)*. Смедерево: Народни музеј Смедерево.

(1995): *Педесет легенди о Светом Сави*. Горњи Милановац: Лино.

Перовић, Гојко (2012): Свети Сава и Црна Гора. у: *Светосавски зборник 2, Годишњак за светосавску културу у Црној Гори*. Цетиње: Митрополија Црногорско приморска; Никшић: Епархија будимљанско-никшићка; Подгорица: Матица српска – Друштво чланова у Црној Гори, 101-102.

Петковић, Сретен (2008): *Манастир Свете Тројице у Пљевљима*. Пљевља: Завичајни музеј.

Петровић, Василије (1962): *Ода Немањи*. у: Цетињски летопис. Цетиње: Централна народна библиотека НР Црне Горе, Друштво библиотекара НР Црне Горе, 15-16.

Петровић, Никола (1989): *Цјелокупна књижевна дјела краља Николе I*. Никшић: Универзитетска ријеч.

Петровић, Никола (2009а): *Говори*. Цетиње: Светигора.

Петровић, Никола (2009б): *Пјесме*. Цетиње: Светигора.

Петровић Његош, Петар II (1974): *Шћепан Мали; Проза; Преводи*. Београд: Просвета; Цетиње: Обод.

Петровић, П. Ж. (1932): Трагови обожавања потајних извора у нашем народу. *Братство*. Београд, XXVI, 174-181.

Поповић, Ј. (1899): Бесједа, говорена у Величкој школи на дан св. Саве 1899. *Просвјета, лист за цркву и школу*. Цетиње: Министарство просвјете и црквених послова, IV, 179-182.

Поповић, Ђуро (1897): *Свети Сава*. у: Читанка за други разред основнијех школа. Цетиње: К. Ц. Државна штампарија.

Поповић, Ђуро (1897): *Читанка за први разред основнијех школа*. Цетиње: К. Ц. Државна штампарија.

Поповић, Ђуро (1909): *Свети Саво*. у: Читанка за четврти разред основнијех школа. Цетиње: К. Ц. Државна штампарија.

Поповић, Петар (1934): *Цетињска школа 1834-1934*. Београд: Штампарија Драг. Грегорића.

Поповић, Ђуро – Мартиновић, Перо (1906): *Православни катихизис: за трећи разред основнијех школа*. Цетиње: К. Ц. Државна штампарија.

Радовић, Амфилохије (2009): *Свети Сава и светосавски завјет. Студије, есеји, бесједи*. Цетиње: Митрополија Црногорско-приморска – Епархија Будимљанско-никшићка – ИИУ Светигора.

Ровински, Павле Аполонович (1901): *Черногория II/2*. Санктпетербург: Типографија Императорскої академії наук.

(1895): Свети Сава у пјесмама. *Луча, књижевни лист друштва „Горски вијенац“*. Цетиње: Друштво „Горски вијенац“, 2, 134.

(1897): Свети Саво и чобанин. *Босанска вила*. Сарајево, 14-15, 221-222.

(1899): Светосавска прослава у Андријевићској основној школи. *Просвјета, лист за цркву и школу*. Цетиње: Министарство просвјете и црквених послова, II-III, 109-112.

Спасојевић, Василије Мујо (2003): *Божји храмови на тлу Црне Горе*. Цетиње: Обод.

Стратимировић, Ђ. (1897): Оснивања Епископије Зетске. *Шематизам православне епархије бокоаторско-дубровачке*. 36-38.

Т. (1894): Историја српске православне цркве. *Глас Црногорца*. Цетиње, 32, 2; 33, 3.

Ђоровић, Владимир / уредник (1927): *Св. Сава у народном предању*. Београд: Задужбина Радојице Ј. Ђурића.

Ћоровић, Владимир (1934): Култ Светога Саве. *Браство*. Београд, XXVIII, 112-126.

(1935): *Читанка о Светом Сави*. Сремски Карловци: Свети архијерејски синод српске православне патријаршије.

Црњански, Милош (1988): *Свети Сава*. Шабац: Глас Цркве.

Шаулић, Новица (1935): *Свети Саво у народним причама*. Београд: Привредник Ж. Д. Благојевића, књ. 1, св. 4.

Шеровић, Петар (1935): Немањићи и Бока. *Гласник Народног универзитета Боке Которске*. Котор, 1-3, 7-10.

**THE CULT OF ST. SAVA IN MONTENEGRO DURING
THE RULE OF PETROVIC NJEGOS DYNASTY**

The cult of St. Sava, the first Serbian archbishop and educator, was deeply entrenched and powerful in Montenegro, during the rule of Petrovic Njegos dynasty. It existed from ancient times and it had a historical continuity in Montenegro. The cult of the saint was reflected in: church and national celebrations, numerous churches dedicated to him, many families who celebrated St. Sava as their patron saint, many toponyms with his name, and great number of preserved songs, stories and traditions about St. Sava. Schools used to celebrate St. Sava as their patron saint. For Petrovic Njegos dynasty the essence of the cult of Serbian medieval Nemanjic dynasty and the cult of the St. Sava was in the persistent work on spiritual renewal and the forming of the national unity of the Serbian people, and through these cults Petrovic Njegos dynasty was building the state of Montenegro. King Nikola Petrovic considered that the state of Montenegro based its existence and duration on the medieval tradition of Nemanjic dynasty. The cult of St. Sava and the sacred tradition of St. Sava immeasurably helped preserving the Serbian national identity and the Orthodox spirit in the area of present-day Montenegro.